

Veljo Tormis

Regilaulmise stiilitunnused

Eessõna

Siin esitletav loengutsükkel on peetud veebruaris 2008 Heino Elleri nim. Tartu Muusikakooli festivalil “Väikeste rahvaste keel muusikas”. See käsitleb autentse ajaloolise regilaulmise stiilijooni, mis pole leidnud fikseerimist regilaulu kirjalikes ülestähendustes (tekstides, noodistustes).

Lühikesele regilauluvormi tutvustusele järgneb kolm teemadederingi:

- 1) hingamine ja fraseerimine, 2) ajaline struktuur ja rütmika,
- 3) silbisine foneetika.

Alusmaterjaliks on Eesti Kirjandusmuuseumi väljaanne, kolmest CD-st koosnev “Eesti rahvamuusika antoloogia” (Tartu, 2003). *Tellida saab siit.*

Praktiliseks kasutamiseks on Ülo Tedre ja Veljo Tormise koostatud “Uus Regilaulik” (Tallinn, 2007). *Tellida saab siit.*

Lühidalt öeldes – juhin tähelepanu sellele, kuidas meie esivanemad on regilaulus laulnud (hääldanud) meie emakeelt, et leida sellest kasulikku tänapäevase eesti keele laulmisel.

1. loeng Heino Elleri nim. Tartu Muusikakoolis, 04.02.2008

Uus Regilaulik

Enne kui asuda regilaulmise stiilitunnuste juurde, tuleb esitada küsimus, mis üldse on regilaul. Eesti Kirjandusmuuseumi etnomusikoloogia osakond korraldaski möödunudsuvisel, just regilaulule pühendatud Viljandi Pärimusmuusika Festivalil rahva seas sellise küsitluse “Mis on regilaul?”. Vastuste masendav enamus olevat olnud “See on see, kui üks laulab ees ja teised järele”.

Teeme otsekohe proovi, kuidas see käib. Mina ees, teie järel:

1. Uus Regilaulik (edaspidi UR) lk 92 – 32. Laulud tööõpitud I (Kolga-Jaani)

Seda võib vist küll regilauluks nimetada, eks ole? Sellises ühislaulu vormis on teda kaasajal tarvitama hakatud. Kas selline tarvitusviis sobib? Kui jah, siis teeme seda edaspidi veelgi.

Regilaulu laulda on muidugi tuhandeid võimalusi ja variante. Regilaul ise on arenenud tuhandetes variantides. Võiks ju öelda ka – “miljonites”, aga kasutame “tuhandet” piiramatu hulga tähisena. Iga asi, mis elab, võib areneda edasigi tuhandetes suundades. Meid huvitab siin siiski meie ajalooline suuline pärimus. Selle stiilijooni peaks minu arvates püüdma säilitada, sest see on meie rahva alg- ja omapärane looming, millega eristuda teiste rahvaste seas.

(KAART – kihelkonnad)

Lauldud laul pärines Kesk-Eestist, Kolga-Jaani kihelkonnast Põhja-Viljandimaal. See on piiritsoon kahe Eesti, Põhja ja Lõuna vahel. Nii keelemurdes kui rahvalaulus on siin mõlema Eesti iseloomujooni. Seepärast sobivad Kolga-Jaani laulud eesti regilaulu etalonideks. Aga proovime ka mõnda teist maitset. Järgmine laul on Lõuna-Eestist Urvaste kihelkonnast

(KAART – kihelkonnad)

ja sisaldab refräänsõna “leel’aa”, mida lauldakse iga värsi keskel ja lõpul. Laul ise on murdekeelne ja kurb, ärge pange pahaks:

2. UR lk 209 – 97. Ema arm (Urvaste)

Nüüd kontrastiks Loomislugu Kirde-Eestist, Jõhvist.

(KAART - kihelkonnad)

Selle tekst on kirjakeelde seatud. Lauldakse kiigetoniga. Nii nimetab rahvas ise kiigelauluviisi. Sellel on iseloomulik kiige- või hällilaulu rütm – värsijala esimene silp lühike, teine pikk, vastav kiikumise amplituudile:

3. UR lk 9 – 1. Loomine I (Jõhvi)

Jätame loomislaulu siinkohal poolele, et täpsustada nüüd meie loengutsükli eesmäärke ja sisu.

See käsitleb ajaloolis-traditsioonilise regilaulmise selliseid stiilijooni, mis kirjalikes dokumentides ei kajastu. Need stiilijooned on täheldatavad vaid autentse regilaulu salvestustes. Sellised salvestused on deponeeritud Eesti

Kirjandusmuuseumis ja osaliselt avalikustatud Eesti rahvamuusika antoloogias, mis koosneb kolmest 2003 aastal välja antud CD-st (selle materjali esmaväljaanne oli LP-del 1970. aastal).

(näitan – LP-komplekt, CD-komplekt)

See varamu saabki olla meile ainukeseks usaldusväärseks töömaterjaliks, mida vajaduse järgi kuulamiseks kasutame. Meie kursus ei käsitle regilaulu teoreetilist üldkursust, mida kompaktsel kujul ei olegi olemas.

Sellist üldkursust võiks asendada Regilaulik, mille me kahasse folklorist Ülo Tedrega koostasime ja avaldasime 32 aasta eest, 1975. Selles oli 50 laulu ja eessõna. Uhkustamise korras tuleb mainida, et nimetus “regilaul” on selles kogumikus esmakordselt tarvitusel teaduslikult arvestatava terminina. Varem oli kasutusel nimetus “regivärsiline rahvalaul”. Igatahes võtsid folkloristid uue termini momentaanselt tarvitusele just pärast “Regilauliku” ilmumist.

(näitan – Vana Regilaulik: 1975, 1997)

Selle suuremahuliselt täiendatud uusväljaanne Uus Regilaulik ilmus möödunud 2007. aasta suvel. See sisaldab nüüd 150 regilaulu ja ammendava teoreetilise lühiõpetuse. Piirdume tänasel kohtumisel selle laulikuga ja mõnede regilaulude laulmisega. Järgmistel loengutel süveneme siis nendesse salapärasesse stiilitunnustesse, millele seni pole tähelepanu pööratud.

(näitan – Uus Regilaulik)

Seda laulikut on võimalik siin ja kohe omandada soodushinnaga 125 krooni. Ostu võib teostada nädala jooksul. Teemegi nii, et kõik, kes lauliku siin said, tagastavad selle loengu lõpul või tasuvad hinna ja jätavad lauliku endale.

Loodan, et ma ei ole autorina pealetükkiv, kui tänasel esimesel kokkusaamisel tutvumegi regilaulu vormiga selle lauliku abil. Teile on laiali jagatud ka separaatkoopia saatesõnast, selleks, et te ei peaks sodima raamatut, kui tahate midagi täiendavat üles märkida. See artikkel on niiõelda regilaulu elementaarteooria, mida sellises kompaktses lühiformaadis kuskilt mujalt võtta ei ole.

Regivärsi vorm on teadupärast neljajalane trohheus. Seesama “kui ma /hakkan /laule-/maie”. Kui lööte lauliku lahti ükskõik milliselt leheküljelt, siis näete, et tekst on jaotatud kaldkriipsudega just sellisteks värsijalgadeks, igaihes reeglina kaks silpi. Viisides on sedasama tehtud nootidega, nimelt reeglina on kaheksandik-

noodid grupeeritud kahekaupa. Mis saab olla lihtsamat kui need kaks süsteemi kohakuti asetada? Saate kontrollida esimest meie lauldud laulu leheküljelt 92:

4. UR lk 92 Keerake lahti.

Kui mõnele noodile langeb kaks silpi, siis on neil silpidel ühendav joon all. Näete, juba teises sõnas “mina”. Kõik teisedki väikesed nipid on ees- ja järelsõnas ära seletatud. Jälgime nüüd laulmist raamatu järgi. Võtame müütilise laulu “Suur härg” leheküljelt 19:

5. UR lk 19 – 5. Suur härg (Kadrina)

Kas järellaulmisel oli mingeid probleeme? Mõnes reas tuli sõnu imelikult rõhutada: “maa vä/rises”, “kallu/li ka/dakad”. Siin see regivärsi igiomane vorm peitubki. Nimelt kvantiteeriv värsimõõt. Eesti keeles on ju hulk kolmesilbilisi sõnu, mis oma sõnarõhkudega ei mahu kaheosalisse värsimõõtu. Regivärsis ongi sõnarõhkudega võrdselt tähtis silpide pikkus ehk kvantiteet. Ja värsirütmiga on reeglipäraselt rõhutatud just pikad silbid. Sõnades “värises” ja “kadakad” ja kõigis teistes analoogsetes sõnades on rõhuline esimene silp lühike, aga teine, rõhutu silp pikem kui esimene. Ja meie regivärss rõhutabki pikemaid silpe. Võtame näiteks mõne laulu, kus seda sagedamini ette tuleb (näiteks põhjarannikul). Leheküljelt 14, “Kannel”:

6. UR lk 14 – 3. Kannel (Lüganuse)

(laulu jooksul peatume ja analüüsime)

Selliseid tekste saab laulda kahte moodi, mis mõlemad on regilaulus tarvitusel – kas sõnarõhkudega või värsirütmis.

(võtame näiteid)

Värsirütmil rõhutamist nimetatakse skandeerimiseks.

Sõnarõhulist laulmist võib regilaulikus segada materjali esitus silbi- ja noodipaaridena. Kuid ärge laskem end häirida, kui tahame sõnu kuulajatele arusaadavamaks teha.

(võtame näiteid)

Mõni viisikäik on sobivam skandeerimiseks, nagu selles kandletegemises. Skandeerimist soodustab ka kehaliselt rütmiseeritud laulmine (sammumine, tammumine, tantsuliigutused vms). Järgmisel leheküljel on aga viis, mida annab hästi laulda sõnarõhkudega. Proovime:

7. UR lk 16 – 4. Suur tamm (Järva-Jaani)

Selles laulus on veel üks iseloomulik vormivõte. Õieti – kaks võtet. Esiteks, värssi viimase silbi pikendus laulmisel. Teiseks – koori ettehaarav sisseastumine, millele Kuusalu rannas oli antud nimeks leegajus (liegajus). Selline ettehaarav sisseastumine nõuab sõnade mõningat teadmist. Või on need paralleelvärsside puhul aimatavad. Siin suure tamme laulus on tegemist ka sõnade ja grammatiliste vormide kordumisega värssilõppudes.

Kõik need laulud (peale ühe) olid pärit Põhja-Eestist ja esindasid niiöelda klassikalist regivärssilist rahvalaulu. Samasuguse vormiga on ka Soome lahe ümber elunevate teiste soomesugu rahvaste – vadjalaste, isurite, karjalaste ja soomlaste vana rahvalaul, niinimetatud runolaul. See on meie ühine kalevalakultuur. Peale vormi on selles palju ühist ka sisuliselt. Teada ju on, et “Kalevala” koostaja Elias Lönnrot kogus oma ainet mitte ainult Soomes, täpsemalt Karjalas, vaid ka Ingerimaal. Vadjalaste laulud on aga kohati väga sarnased põhja-eesi regilauludele.

Jätame nemad runosid laulma ja tuleme siia naaberrahva, lõuna-eesi juurde. Nii ongi arvatud, et lõuna-eesi keel ja kultuur on põhja-eesi omast kaugem kui vadjalaste oma. Ka lõuna-eesi regilaul erineb klassikalisest tunduvalt. Tüüpiline on siin suurem meloodilisus, millele annab tuge refräänsõnade kasutamine iga värssi järel. Värsid on palju rohkem sõnarõhulised, niinimetatud kvantiteerivat värssi peaaegu pole, seoses sellega pole ka skandeerimist. Polnud ka selles laulus, mida teisena täna laulsime. Sageli on värsid lühenenud. Kuulame enne ja siis laulame ühte Hargla kihelkonna laulu (tartlased ehk teavad, et Hargla on teisel pool Võrut):

(KAART – kihelkonnad)

(edaspidi iga laulu puhul näidata kaardil selle päritolukihelkonda)

8. UR lk 282 – 142. Liiri-lõõri (Hargla)

Lõpuks vaatame meloodilisemaid refrääniga laule, niipalju kui loengu aeg lubab.

Refräänsõnu on terve hulk: alleaa, õlle-õlle, helelee, lõpelee, jaaniko, marti-marti, kadriko-kadriko, liugu-laugu, kaaške-kaanike, jne.

Refräänsõnade tähendus on sajandite jooksul enamasti maha kulunud. Me ei tea enam, mis tähendab “alleaa” või “helelee” või “kaaske, kaanike”. Jah, teame küll, et nad on seotud kindlate laululiikidega, nagu viimane – pulmalaulikutega, keda hüütakse kaasitajateks.

Vaeslapselaul Paistust Viljandi külje all. Põhja-lõuna üleminekustiil – retsitatiivne viis on pikendatud refrääniga. Koor astub sisse refräänsõnaga:

9. UR lk 220 – 102. Äрге löөge vaeslast! (Paistu)

Järgnev on huvitava spetsiifilise lõikuslaulurefrääniga linatöötlemise tehnilise protsessi kirjeldus, sealtsamast Paistust:

10. UR lk 186 – 84. Lina elulugu (Paistu)

Tüüpilised refrääniga laulud Lõuna-Eestis on kalendrilaulud, iga tähtpäev oma arusaadava märgusõnaga. Mardilaul Võrtsjärve äärest, Rannust:

11. UR lk 142 – 60. Mardilaul I (Rannu)

Kadrilaul Mulgimaalt Karksist:

12. UR lk 166 – 69. Kadrilaul V (Karksi)

Jõululaul Paistust:

13. UR lk 169 – 70. Jõululaul (Paistu)

Refrääniga laulude mõju ulatub Lõuna-Eestist kaugemalegi, näiteks Pärnumaale ja läänerannikulegi, kus tegelikult valitseb põhja-eesti keele läänemurre.

(murdealade KAART)

Siin on kaart, millel näidatud eesti keele murdealad. Näete isegi, kus on nõ etnograafilise ja keelelise Lõuna-Eesti piirid. Aga järgmine laul on läänerannikult Varblast:

14. UR lk 147 – 62. Mardilaul III (Varbla)

Mõned laulud on õige arendatud või kummaliste refräänsõnadega. Kiigelaul Sangastest:

15. UR lk 108 – 42. Kiik heas kohas (Sangaste)

Jõulumängu laul sealtsamast. Siin ei lastagi koori enam laulu ligi, lubatakse ainult refrääni laulda!

16. UR lk 175 – 73. Sõrmemähkimine (Sangaste)

Tore on regilaulu lihtsalt laulda, lihtsalt endale, koos teistega. Regilaulu ei tohiks õieti kunagi esitada, laulda lavalt kontsertrumbrina. Vaid just nii nagu meie siin.

Aga palju asju on veel rääkimata. Rääkimata on algriimist ja paralleelvärssidest, heliridadest ja laadidest, laululiikidest, regilaulude kogumise ja uurimise ajaloost ja paljust muust, mida ülikoolis õpetatakse. Hea meelega asendaksin oma rääkimise teie lugemisega. Kõigest sellest on lühidalt kirjutatud Regilauliku saatesõnas. Selle võiksitegi homseks läbi lugeda, et siis edasi minna üleskirjutamata asjade juurde.

Lähme siis täna lauluga laiali. See on laul lauliku lapsepõlvest, mis möödus siin lähedal Põlva kihelkonnas:

17. UR lk 88 – 30. Lauliku lapsepõli (Põlva)

2. loeng Heino Elleri nim. Tartu Muusikakoolis, 05.02.2008

Hingamine regilaulus

Esimene stiilitunnus regilaulmisel, millele tahan teie tähelepanu juhtida ja mida pole õieti kuskil fikseeritud olulise fenomenina, on regilaulu katkematu kulgemine. Tarvitades rahvapärast regiviisi nimetust “mõnu”, võib mõnuga öelda: katkematu mõnu. Ühtlaselt voolav laulujõgi.

Kas teadis ja tundis seda juba Kristjan Jaak Peterson, kui ta meie maa keele kohta kirjutas: “mis kui tasa ojake... rahuga on jooksmas”? Ojakese voolus ei ole seisakuid ega pause. Aga samuti katkematus laulus: “Nii kui vahuse jõe mürisevad lained... nõnda on jooksmas laulu ilus tuline oja”.

Need värvid sobivad hästi regilaulu voolamist iseloomustama. Kõige selgemini ilmneb see summas laulmisel, kui koos ja korruga laulab suurem rühm inimesi. Olgu esimeseks helinäiteks ansambli Väike Hellero poolt tuntud Kihnu pulmalaulu viisil lauldav “Mis maksab maahobune”:

Mis maksab maahobune
saksa sälgude seas
või maksab vaenelaps
peretütarde seas?

1. CD Väike Hellero - Mis maksab muaobonõ, nr 1, 0:00-0:52 (Kihnu)

See on vana traditsiooniline regiviis ja just nii seda Kihnu saarel lauldi ja lauldakse. Toimub spontaanne ahelhingamine. Igaüks hingab seal sisse, kus õhk otsa saab, laul aga veereb omasoodu edasi. Korratakse värssse, nagu ikka regilaulus. Lauldakse rattas tammudes ja hoitakse nii tempot ja rütmi.

Seesama laulumaneer on kandunud läbi aegade uuema rahvalauluni. Kuulame näiteks Muhu meeste laulu. Selle viis on küll uuemat moodi neljarealine, kuid värssse korratakse samuti ja hingamiseks pole samuti mahti!

2. CD Suu laulab, süda mureteeb..., nr 20, 0:00-1:03 (Muhu)

Tõeline avastus oli mulle kunagi, kui märkasin seda nähtust ka üksilaulus. Laulik püüab värssse järjest laulda nii kaua kui vähegi “hinge” jätkub. Valmistuge nüüd väga tähelepanelikult ja keskendunult kuulama vanu fonograafisalvestusi. Vajadusel võime näiteid korrata. Paneme tähele, mitu värssi Paistu laulik ühe hingetõmbega laulab:

3. ERA (Eesti Rahvaluule Arhiiv), Fon. 273-b – Kadrilaul (Paistu)
(+grafoprojektsioon nr 1)

Kuulame veelkord. Esimese hingetõmbega lauldakse kuus värssi koos refräänsõnaga ja korratakse iga värssi. Seega 12 tekstirida:

(Näide nr 3 kordub)

Järgnevalt kuuleme Vigala laulikut laulmas järjest 8 + 6 + 6 värssi:

4. ERA, Fon. 244-a – Kohus koju minna (Vigala)

Miks nad nii meeleheitlikult ilma hingamata pingutavad? Aga sellepärast et laul nõuab, laul peab katkematult kulgema! Laul on laulikust tugevam ja tähtsam. Ta kulgeb vääramatult.

Sama tunnetus on omane laulikuile kogu regilaulumaal. Võtame näite kõige kaugemast nurgast, Hargla kihelkonnast (see on laul, mida eile laulsime). 83-aastane Julius Paas Mõnistest esitab folklorist Herbert Tamperele lastele lauldavat ahellaulu “Tsirr-virr, lõokene”. Laulu vorm on ju mõistatuslaul, küsimus-vastus. Sellele vaatamata püüab vanamees laulda vahetpidamata ja on hingamisega hädas. On tunne, et laul muudkui läheb ja läheb, ja tema ei jõua kuidagi järele:

5. Eesti rahvamuusika antoloogia, CD 1 – 38. Liiri-lõõri (Hargla)
(+grafoprojektsioon nr 2)

Veel üks haruldane salvestus:

6. ERA, Fon. 272-d – Tütarde tapja (Paistu)
(+grafoprojektsioon nr 3)

Siin näete Herbert Tamperet töötamas fonograafiga 1930-ndail aastail. Toimub laulude üksikasjalik noodistamine:

(grafoprojektsioon nr 4)

Sellised fonograafisalvestused möödunud sajandi algupoolelt on kulla kaaluga, säilitavad veel elavat regilaulutunnetust. Neisse tuleb pieteediga suhtuda ja mitte põlastada helikvaliteeti. Sellistes salvestustes peitub tõde regilaulu kohta. Tänu neile ongi meil käes esimene kõige üldisem reegel: regilaulu lauldes ei tohi hingata! Hingamiseks ei tule peatusi teha! Regivärsi vorm on ju neljajalane trohheus, kaheksa ühepikkust silpi reas. Laulu veeredes polegi hingamiskohta olemas.

Kuidas hädast välja pääseda? Üht võimalust täna juba kuulsime: summas laulmist, kasutades ahelhingamist. Proovime nüüd ise laulujõkke mõnulema minna:

(grafoprojektsioon nr 5, lehekülg 55 Armas Launise raamatust “Eesti runoviisid”)

Ümismise kõik koos siinset teist Haljala viisi. Teeme nii, et ei haki ega rõhuta eraldi noote, vaid seome neid meloodiliselt, kujutledes ojakese vulinat, millest kirjutas Kristjan Jaak. Tähtis on, et tänapäeva regilauljad selle pidevalt kulgeva lauluvoo tunnetuse kätte saavad. Kujutleme, et see tekst siin ei ole mitte kilele trükitud, vaid see on suulise pärimusena meil peas, on niiõelda virtuaalne standard. Laulame mõnuga (mis ei tähenda, et valjusti!). Kordame värssi, nagu ikka. Laul kulgeb, voolab nagu jõgi, meie hüppame sisse, läheme vooluga kaasa:

(grafoprojektsioon nr 6, “Tähemõrsja” tekst)

Võtame ülemise viisi ja ümismise seda. See on sama viisi variant. Pole ka häda, kui nad juhtuvad segi minema, sel juhul nimetatakse seda heterofooniaks! Kordan: laul voolab jõena, hingata tuleb suvalistes kohtades ja soovitatavalt mitte rea lõpus, fraseerides. Voolavas jões pole peatusi ega auke.

(grafoprojektsioon nr 5 kordub)

Laulame sellega teist teksti:

(grafoprojektsioon nr 7, “Kosilane allikal” tekst)

See on regilaulu ürgolemus, kõige üldisem reegel, mida laulikud püüavad järgida, nagu eespool kuulsime. Sellest reeglist kinnipidamiseks on laulikutel oluline ja tähtis võte tagavaraks. See on see igiregilaululik eeslaulja ja koor ning värsikordus muidugi. Eile harrastasime seda terve tunni. Selline vorm võimaldaski regilaulul välja areneda ja tuhandeid aastaid kesta.

Kõige rafineeritum ja samal ajal kõige lihtsam on minu meelest kahe lauliku ettehaarava sisseastumisega vahelduvlaul, mis edenes Kuusalu rannas. Minu kõrv jõudis selle ehedana veel ära kuulda umbes 35 aastat tagasi.

Järgnev näide on sisse lauldud 1938. aastal:

7. Eesti rahvamuusika antoloogia, CD 1 – 42. Neiut pole kodus (Kuusalu)
(+grafoprojektsioon nr 8)

Eeslaulja oli Miina Lambot Juminda külast, leegajust tegi Anna Paalberg Tapurla külast, mõlemad Kuusalu kihelkonnast, Juminda poolsaarelt, Soome lahe kaldalt. Teeme nüüd koos Anna Paalbergiga seda leegajust:

(Näide nr 7 kordub)

Kuidas aga eeslaulja partii eraldivõetuna kõlab? Kuulame, kuidas ühes teises, Tõstamaa pulmalaulus õhku võtab eeslaulja, kui tal koori järel laulmas pole. Ta hingab nimelt kujuteldava koori kujuteldava laulmise ajal, kes värssi kujuteldavalt kordab:

8. Eesti rahvamuusika antoloogia, CD 1 – 45. Millal saame sinna maale? (Tõstamaa)
(+grafoprojektsioon nr 9)

Hakkame nüüd Hendrik Jantsonile kooriks:

(Näide nr 8 kordub)

Kui aga koori kuskilt võtta ei ole, tuleb erand teha ja üks laulda. Siis laulik võib ka hingamisega erandi teha ja hingata rahulikult iga värssi järel. Üksi lauldes jääb ka värssi kordamine sageli ära. Tundub mõttetuna. Sellist hingamist ei võimalda aga

mitte iga viis või tekst, või ka iga laulustiil. Peab olema rahulikult kulgev eepiline lugu. Nagu “Suisa suud”. Kuulame. Laulab Juuli Ott Kolga-Jaanist:

9. Eesti rahvamuusika antoloogia, CD 2 – 26. Suisa suud (Kolga-Jaani)
(+grafoprojektsioonid nr 10A, 10B)

Jätame siinkohal pooleli. See oli ettekavatsetud üksilaul, järjekindla fraseerimisega. Koor ei saakski korrektselt järele laulda, kuna värsiread on erineva pikkusega. Niisiis igast reeglist on erandeid.

Ka üksilaulmisel võib rütmi huvides silpe laulmata jätta või sisse hingates intoneerida. Nagu teeb meile juba tuttav Kuusalu laulik Miina Lambot oma hällilaulus. Kuigi hällilaul on tüüpiline üksilaulmise laul, kordab ta värssi nagu koori kaasa laulma oodates. Iga neljanda rea lõpul tuleb aga õhust puudu. Kuulake:

10. Eesti rahvamuusika antoloogia, CD 1 – 30. Une sulased (Kuusalu)
(vt ka Uus Regilaulik lk 206)

Lähme talle appi last magama panema:

(Näide nr 10 kordub)

Karjala laulik Iivana Onoila on samuti koorist ilma jäänud. Sellest on tõeliselt kahju, kuna tegemist on Kalevala-maailmaga, lauluga “Maailman synty” (Maailma sünd). Viis on tüüpiline kalevalalaul 5/4 taktimõõdus. Vaatame, mis ta oma tekstiga teeb. Hakkab värssse ühekaupa laulma, siis aga mõne aja pärast kordama. Ja mis kõige tähelepanuväärsem: hakkab markeerima koori ettehaaravat sisseastumist ning sel ajal sisse hingama. Hingab sisse alati sõna keskel! Mitte aga fraaside vahel, nagu meie, eurooplased kipume tegema.

11. CD The Kalevala Heritage, nr 5 – Maailman synty (Suistamo, 1905)
(+grafoprojektsioon nr 11)

Niisiis üldise reegli, katkematu kulgemise varjus võib sündida igasuguseid asju ja tekkida probleeme. Igal korral tuleb need eraldi lahendada nii rahvalaulikul kui koorijuhil. Neidsamu probleeme tuleb lahendada ka heliloojal ja rahvalaulude seadjal, kui ta tahab originaalile truuks jääda ja mitte ennast eksponeerida.

Tutvustan lõpetuseks mõnda nippi oma loomingust.

Tsüklis “Ingerimaa õhtud” olen laulu katkematut kulgemist humoristlikult markeerinud teksti peal sissehingamisega, kogu koor korraga. Kõigepealt demonstreerin algallikat, kust selle idee sain:

12. Näide kassetilt

Seal naerdakse muidugi mitte hingamistehnika, vaid sõnade peale. Aga meie siin naerame naiivselt ainult väliste vigurite peale:

13. CD *Forgotten Peoples*, ECM – Ingerimaa õhtud, I osa

Järgmine näide on selle kohta, kuidas kõrgeimalt kviteeritud BBC Singers ei oska ahelhingamist teha. Vaatame nooti. Siin on selges inglise keeles kirjutatud: “Ahelhingamine: fraasid peavad olema seotud ilma üheaegsete hingamispausideta”. Lisatud on punktiirsed legaatorid. Kõigepealt laulab õigesti Eesti Filharmoonia Kammerkoor:

14. CD *Forgotten Peoples*, ECM – Karjala saatus, coda
(+grafoprojektsioonid nr 12A, 12B)

Ja nüüd BBC:

15. CD Arvo Pärt & Veljo Tormis, Collins Classics, BBC Singers – Karjala saatus, coda
(+grafoprojektsioonid nr 12A, 12B)

Lõpetuseks terve tsükkel “Sangaste mängud”, teise nimega “Neli Sangaste mängulaulu”. Esitab Eesti Filharmoonia Kammerkoor Tõnu Kaljuste juhatusel. Kõik osad kulgevad katkematult, ahelhingamisega:

CD *Laulu palju/Liederhaufen/Heaps of Songs*, Carus,

16. nr 9 – Hobusemäng

17. nr 10 – Kosjamäng

18. nr 11 – Sokumäng

19. nr 12 – Linnamäng

3. loeng Heino Elleri nim. Tartu Muusikakoolis, 06.02.2008

Meetrumist ja rütmist regilaulmisel

Regilaulu meetrumi määrab teadaolevalt regivärsi vorm. See on neljajalane trohheus, eks ole: /üks ja /kaks ja /kolm ja /neli ja = “/Kui ma /hak-kan /lau-le- /mai-e”.

Muusikas ehk helides vastab sellele 2/4 või 4/4 taktimõõt:

2/4 = (laulan ja dirigeerin) cd/ee//fe/dd//, fe/dd//ed/cc//,

4/4 = (laulan ja dirigeerin) cd/ee/dd/cc//,

2/4 võiks olla niisugune tralliviis:

1. Uus Regilaulik (edaspidi UR) lk 225 – 105. Läheme kuud kuulama (Harju-Jaani)

4/4 oleks võib-olla see:

2. UR lk 78 – 26. Tõbine naine (Väike-Maarja)

Meetrum ei olene niipalju laulmise järgi üleskirjutatud nootidest, kuivõrd laulmisest endast. Tuleb eristada mõisteid: ühest küljest laul kui muusikavorm, etteantud noot või partituur (olgu või virtuaalne), teisest küljest laulmine kui tegevus, muusikavormi teostamine, ettekandmine. Kui vaadata sedasama Regilaulikut, siis võib iga 4/4 viisi juures vaielda, et see hoopis 2/4 peaks olema, ja vastupidi. Kui hakkame laulma, siis kujundamegi taktimõõdu. See oleneb laulmisel paljudest asjaoludest. Kõigepealt sellest, kas laulame värsimõõtu järgides või rõhutades või isegi skandeerides, nagu trallilauludes. Siis on meetrum sümmeetriline, kahelise jaotusega. Näiteks:

3. UR lk 271 – 134. Ori lahkub (Torma)

Kõige õigem oleks regilaulu rida noodistada ilma taktimõõduta, kaheksanoodilise jadana, nagu seda ongi tehtud Eesti rahvamuusika antoloogia tekstivihikus. Regilaulikus lootsime siiski taktijoonte organiseerivale kaasabile.

Kui aga tekstis on kolmesilbilisi sõnu – ja neid juba eesti keeles jagub, on meie valik, kas järgida regivärsi kvantiteedireegleid või hoopis sõnarõhkusid. Kvantiteedireeglid isenesest ongi need, mis võimaldasid ja soodustasid regivärsi teket eesti keeles ja teistes läänemeresoome keeltes. Kvantiteet on teisiti öeldes silbi pikkus.

Meie keeles vahelduvad pidevalt pikad ja lühikesed silbid, kas ühte- või teistpidi. Jälgige inimeste kõnet või lugege tähelepanelikult ükskõik millist teksti! Näiteks selle minu loengu järgmist lauset: /Regi/värsid /ongi /sobi/tanud /pikad /silbid /värsi/rõhu/lisse /asen/disse, /jättes /lühi/kesed /rõhu/tusse. Sinna rõhutusse kohta lähevad ka lühikesed pearõhulised silbid. Pearõhulised, see tähendab, sõnade algussilbid. Ja pikk teine silp venitatakse tõepoolest pikaks, kusjuures see ei moonuta sõna tähendust.

Kuidas sellega on? Ei saa ju öelda või laulda i/saa, e/maa!?
Aga just nii tulebki laulda:

Meie /kaksi /vaesta-/lasta, sa i-/sata, ma e-/mata... Võtke lahti lehekülg 214:

4. UR lk 214 – 99. Ema haul I (Kolga-Jaani)

Jälgime selle laulu realõppudes kolmesilbiliste sõnade käitumist: “kiriku”, “silitab”, “sugema”. Nendes sõnades satub teine silp, mis on esimesest ja kolmandast pikem, just värsirõhu alla.

Laulda võib aga ka sõnarõhkudega, mitte hoolides värsimõõdust.

Proovime ühte näidet nii ja naa. Võtame

5. UR lk 39 – 12. Kuldnaine (Kuusalu)

Teile on kätte jagatud regilauliku “Lühikesed tarvitamisõpetused”, seal on need võimalused ka lühidalt kirjeldatud. Neid meetrumivariante on võimalik igal üksikul juhul nootidesse panna ja nii luua kujutlust, et need on kindlad taktimõõdud. See on tegelikult pettekujutelm.

Regiviisides esineb peale selle väga sageli viisirea lõpuheli pikendus, mis on täiesti taktimõõdust sõltumatu, ebamäärase pikkusega. Regilaulikus on näiteid hulgi. Võtame vaid mingisuguse ühe, mille lõpunoodiks on veerandnoot. Näiteks:

6. UR lk 249 – 121. Millal saan isale? (Hanila)

Uskuge mind, kirjutasin sinna küll selle veerandnoodi, aga kui pikalt seda laulda, ma ei tea!

Sama naljakas on lugu kiigelauludega. Mõni kiigelaulu noot peab alati venima, kuni kiik kõrgpunkti jõuab! Kas olete tähele pannud? Sellises kõige lihtsamas kiigerütmis, nagu järgmises laulus peab teine noot kiike järele ootama ja nii pikalt kestma kui vaja:

7. UR lk 112 – 45. Kulla kulumine (Jõelähtme)

Sama lugu on laulus

8. UR lk 120 – 51. Kolm metsa (Jõhvi)

või laulus

9. UR lk 110 – 44. Kiik kiunub kindaid (Kuusalu)

Niisiis, järeldusena võib öelda, et regilaulu meetrum on fiktsioon, seda tegelikult pole olemaski. Ütlen seda muidugi irriteerivalt, et mõtteid tööle panna. Mine tea, mis noored regilaulu-uurijad veel tuvastavad. Muuseumis on mõningaid huvitavaid kiigelaulu-noodistusi saja aasta tagant, kus üleskirjutaja pole ilmselt meetrumit õigesti jaganud. Võin niidiotsi kätte juhatada.

Regilaulu meetrikast ja rütmikast huvitatuile võin kätte juhatada ka põhjalikud uurimused sel alal Muusikaakadeemia uurijatelt, professoritelt Urve Lippuselt ja Jaan Rossilt. Esimeselt “Rütmireeglid regilaulule ja keskaegne rütmiteooria”, ilmunud Eesti Teaduste Akadeemia Keele ja Kirjanduse Instituudi arvutuslingvistika sektori aastaraamatus 1988 ja teiselt “Generatiivne grammatika ja eesti regiviiside temporaalne struktuur”, ilmunud Eesti Kirjandusmuuseumi aastaraamatus “Paar sammukest” XIX 2002. Siin pole aega ega võimalust neid töid refereerida, kuid võin soovijaile anda artiklite väljatrüki.

(näitan – Paar sammukest XIX, Jaan Rossi artikkel;
ALSAR 1988, Urve Lippuse artikkel)

Mõlemas töös on rõhutatud regilaulule omast ühtlast süllaabilist rütmi. Kirjapildis näeb regilaulu rida välja kaheksandiknootide jadana, millele vastab kaheksa ühepikkuselt lauldud silpi. Leiame mõne näite regilaulikust:

10. UR lk 25 – 8. Ehted kadunud (Peetri)

11. UR lk 47 – 15. Venna sõjalugu II (Kolga-Jaani)

Kuulame nüüd mõne näite Eesti rahvamuusika antoloogiast,

(näitan – CD-komplekt Eesti rahvamuusika antoloogia)

sellest selgest ja puhtast allikast. Igaüks, kes tahab regilaulu omandada, peab oskama selles plaadikogumikus leiduvat materjali õigesti välja kuulata. Minu tähelepanek on, et ei osata märgata a) ühtlaselt kulgevat laulurida, b) silbisest foneetikat. See foneetika punkt on meie homne teema, täna keskendumine regilaulu silbirütmile.

Akadeemik Jaan Ross määratleb oma eelnimetatud töös seda nii:

“Süvastruktuurseks standardiks võib regilaulu esituse puhul pidada isokroonset oktosüllaabilist viisirida”.

Isokroonset oktosüllaabilist = samapikkuselise kaheksasilbilise, st viisirida, mis koosneb kaheksast ühepikkusest silbist.

Kas jõudsite üles kirjutada?

Nii Jaan Ross kui Urve Lippus osutavad mitmesugustele rütmiisearasustele eestikeelses runolaulus, nagu silbipaaride loomulik *pikk-lühike* rütm, mis ei sõltu ainult häälikute pikkusest ja nende suhetest. Jaan Ross eristab nn svingireegli. Tsiteerin: “Nominaalselt võrdse kestusega noodipaarides on esimene noot teise arvelt pisut pikem (s.t. teine noot paaris on vastavalt lühem)”. Urve Lippus väidab, seletades vastuolu näiteks kiigerütmi või Kihnu pulmalaulu rütmi ja silbipikkuste vahel, et teatud rütmi ja funktsiooniga regilaulus võib võtta teksti ja muusikat kui kaht autonoomset süsteemi.

Ja nüüd kuulame näiteid Eesti rahvamuusika antoloogiast:

(+projektsioonid tekstiraamatust)

Eesti rahvamuusika antoloogia,

12. CD 1 – 7.; lk 81 (Setu) *Kerge kõnerütm ei hajuta ühetaolist liikumist.*
13. CD 1 – 8.; lk 85 (Kolga-Jaani) *Rütm ei sõltu silbipikkusest.*
14. CD 2 – 1.; lk 141 (Tõstamaa) *Siin on esil tugev svingirütm.*
15. CD 2 – 4.; lk 145 (Kuusalu) *Ilus isokroonsus.*
16. CD 2 – 5.; lk 146 (Karksi) *Rõhutatud silbid, ühtlane rida. Kahelaul.*
17. CD 2 – 26.; lk 170 (Kolga-Jaani) *Omapära – rahulik hingamine ridade vahel.*
18. CD 2 – 28.; lk 174 (Haljala) *Ilus isokroonsus. Seda ladusat silbijada häirib vaid vajadus hingata.*

Need on üldjuhtudel neljast kahesilbilisest värsijalast koosnevad viisiread. Üldjuhul alluvad eri pikkustega silbid sellise viisirea ühepikkustele helidele. Kõrvalekalded võivad olla tingitud silpide vältetest ja kvantiteedist (s.o. pikkusest), silpide erisugusest häälikulisest mahust. “Korstnas” on rohkem häälikuid kui “torus”. Siiski pole need kõrvalekalded muutnud ettekujutust regiviisist kui ühtlaselt kulgevast nootide, s.o. helide reast. Selline rida jääb kehtima nii sõnarõhulisel kui skandeerival laulmisel.

Kõigest sellest annavad tunnistust meie tähtsaimad regilaulude ja regiviiside väljaanded. Tegin neis statistikat. 1930. aastal ilmunud Armas Launise koostatud

kogumik “Eesti runoviisid” sisaldab kõik selleks ajaks kogutud regiviisid, kokku 2580.

(näitan – Armas Launis. Eesti runoviisid)

Sõnaväldetest tulenevaid rütmimuutusi, punkteerimist esineb ainult viies (5) laulus. Esimesele vältele vastavaid sünkoope pole ühtegi. Selleaegsed rahvaviiside üleskirjutajad pole neid märganud või on pidanud ebaoluliseks. Nimetan seda nähtust Launise sündroomiks.

CD-komplekt Eesti rahvalaulude antoloogia sisaldab 98 laulu. Neist ainult kahe esineb punkteeritud rütm. Kontrollige – II plaadil numbrid 14 ja 30.

Herbert Tampere viiekõiteline suurväljaanne “Eesti rahvalaule viisidega” sisaldab kokku 813 regiviisi. Nendest ainult seitsmeteistkümnes (17) võime täheldada rütmilisi kõrvalekaldeid struktuurset standardist, mida postuleerivad teadlased-uurijad.

(näitan – Herbert Tampere. Eesti rahvalaule viisidega)

Kas need statistilised andmed kohustavad millekski tänapäevaseid regilauljaid? Mida nemad teevad, kui väidavad, et kannavad edasi pärimust ja arendavad edasi regilaulu? Minu arust nad lammutavad ja moonutavad regilaulu eeskätt lauskönerütmi sissetoomisega, mis tagatipuks näib suunduvat otse uue aastatuhande leiutuse, räppimiseni.

See olukord saab olla kujunenud kahel põhjusel – 1) ei tunta kuigi hästi regilaulu suulist pärimust, tema vormi, 2) tuntakse liiga hästi praegusaja pop-folklauljaid Ameerikast ja Briti saartelt, olles lummatud nende individuaalsest sugestiivsest esitusest. Mis puudu jääb? Puudu jääb meie oma regilaulu autentne sugestiivsus. See asendub laenulisega.

Kirjakultuur on jõuliselt murdnud maha suulise pärimuse – me ei oska enam kuulata oma laule, me loeme neid paberilt ja laulame kirjutatud teksti.

Kuulame vaid paari katkendit moonutatud regiviisidest kõige kuulsamatelt ansamblitelt:

19. CD Ühtelaulmine (Laudaukse kääksutajad), nr 4 – Oles see miesi
20. CD Veere, veere päevakene (Oort), nr 2 – Saaremaa põlemine
21. CD Karjasepõli (Raud-Ants), nr 2 – Isakodu ja mehekodu, 00:19-00:42
22. CD Vägilased väga ilusad (Vägilased), nr 9 – Hobusemäng

Siin on midagi kapitaalselt paigast nihkunud!

Minu arust tehakse põhimõtteline viga, kui püütakse viisi sõnadele allutada. Tuletan meelde Urve Lippuse soovitus võtta viisi ja sõnu kui autonoomseid süsteeme. Selle asemel, et viisi sõnadele allutada, tuleks sõnad viisile lajali laotada. Kuulame lõpetuseks ühe näite, kuidas Kuusalu naised seda teevad, lauldes kiigeviisil pulmalaulu teksti:

23. Eesti rahvamuusika antoloogia, CD 1 – 43. Noorik lahkub isakodunt (Kuusalu)
(+grafoprojektsioon nr 1)

Nüüd teeksin teiega midagi, mis meditsiinis sarnaneb vaktsineerimisele. Võtame Uuest Regilaulikust mõne laulu ja laulame koos läbi, maksimaalselt võimalike punkteerimiste ja sünkopeerimistega. Iga kolmandas vältes silp olgu punkteeritud ning iga lühike sõnarõhuline silp sünkopeeritud! Võtame laulud

24. UR lk 92 – 32. Laulud tööl õpitud I (Kolga-Jaani)
25. UR lk 226 – 106. Tee-ilu (Peetri)
26. UR lk 228 – 107. Kuld jälgedes (Karksi)

Loodan, et olete eluks ajaks kaitstud kõnerütmi-sarlakite eest!

Lõpetuseks olgu näide sellest, kuidas ma ise regilaulu moonutanud olen. See on üks osa “Eesti ballaadidest” – “Karske neiu”. Laseme kuulda katkendi originaalist “Suisa suud”, laulab Juuli Ott Kolga-Jaanist:

27. Eesti rahvamuusika antoloogia, CD 2 – 26. Suisa suud (Kolga-Jaani)
(+grafoprojektsioon nr 2)

“Eesti ballaadides” olin sunnitud selle laulu rütmi ja meetrumi kuidagi ära süstematiseerima, et dirigent juhatada ja orkester mängida saaks. Leiutasin taktimõõdu 9/8 jaotusega 2+2+2+3.

Originaal on korduslaul, kus sündmus jutustatakse uuesti. Mina lasksin sündmust jutustada kolmel tegelasel, kes igaüks erinevas emotsionaalses seisundis seda teevad (esimene eepiliselt, teine dramaatiliselt, kolmas ahastades):

28. CDR Eesti ballaadid, nr 2 – Karske neiu
(+grafoprojektsioon nr 3)

Seni pole ma regilaulu moonutamise eest folkloristidelt märkusi saanud. Aitäh neile. Aitäh teile!

4. loeng Heino Elleri nim. Tartu Muusikakoolis, 07.02.2008

Silbisisene foneetika

Kõigepealt tuleb küsida, mis asi see silp üleüldse on?

Seletussõnastik seletab: silp on väikseim kõnes esinev hääldusüksus. Niisiis – hääldusüksus. Meie jaoks seega ka laulmisüksus. Regilaulurida koosneb kaheksast nõndanimetatud positsioonist, millesse mahub kaheksa silpi, igasse positsiooni üks. Võib öelda ka vastupidi – kaheksa silpi moodustavad laulurea kaheksa positsiooni.

Iga silbi keskmes on lühike või pikk vokaal või diftong (kaksiktäishäälik). Õpik nimetab seda silbi tuumaks. Olen oma regilaulmise-loengutes tarvitanud nimetust tugivokaal, kuna silp laulmisel sellele tugineb. Ilma selle toeta pole silpi võimalik laulda, vokaliseerida. See viitab teatavale ajalisele väljapeetusele ka lühikese vokaali puhul.

Mõnes silbis rohkem häälikuid polegi.
(*i-lus öö-e-lu*)

Silbi alguse ja lõpu moodustavad tugivokaali ümber konsonandid või konsonantühendid. Need võivad ka puududa. Lõputa silpi nimetatakse lahtiseks.
(*mi-da mä-le-ta-da; kuu-loo-mi-ne*)

Olgu tugivokaal lühike või pikk, lahtise silbi laulmisel probleeme ei ole. Erinevalt kõnest kõlavad laulmisel ka lühikesed silbid (nende tugivokaalid) enamasti pikalt.

Stiiliprobleemid tekivad kinniste silpide laulmisel ning diftongi laulmisel (olgu silp sel juhul lahtine või kinnine).

Vaatame ja laulame mõnd värssi lk 143:

1. Uus Regilaulik (edaspidi UR) lk 143 [lk 142 – 60. Mardilaul I (Rannu)]
(*pe-re-nai-ne nai-su-ke-ne, pu-hu see tu-li tu-ba-je*)

Kõik lühikesed silbid kõlavad siin väljalauldult, pikalt. Me ei hakka esimest vädet siin sünkopeerima (näiteks nii: *pe-ree-nai-ne nai-su-ke-nee*)

Ainult lahtistest silpidest koosnevaid värsse pole lihtne leida, ikka tulevad vahele diftongid või kinnised silbid või peidetud geminaadid. Nagu sõnas “nai-su(k)-ke-ne”. Geminaat on kahe silbi vahel jagunev pikk kaashäälik. Eesti keeles kirjutatakse see paljudel juhtudel kokkuleppeliselt ühe tähega, kuid hääldatakse ikka pikalt, esimene pool häälikust moodustab eelmise silbi lõpu.

Kinnine silp on see, mis lõpeb konsonandi või konsonantühendiga.

(*ar-mas-tus; suits läks korst-nas-se*)

Kogu probleem on selles, kui palju ruumi jääb laulmisel silbi tugivokaalile positsiooni keskmes. Kui pikalt see tugivokaal hääldub. Peamine stiilipuue uuema aja regilauljail on vokaali lühendamine kõnesarnaseks.

Diftong kõlab eesti kõnes sünkoobina – esimene häälik lühikesena, teine pikana.

(*neiile maiile; mina jäiin mieesi mõtlemaie*)

Lauldakse aga diftongi enam-vähem võrdsetes osades.

(*uu-ii-daruu, ra-ii-daraa; ee-ii-aa, tuu-ii-aa, lase kiike kää-ii-aa*)

Erilist huvi peaks meile pakkuma heliliste konsonantide stiilne hääldamine, see on väga koloriitne stiilivõte:

2. UR lk 19 – 5. Suur härg (Kadrina)

(*toodi hä-r-ga Tü-r-gimaalta; kü-n-dis mäed, kü-n-dis mä-n-nid, kü-n-dis kuused ku-m-mu-listi*)

3. UR lk 216 – 100. Ema haual II (Kolga-Jaani)

(*sinili-l-led si-l-ma pe-ale, ku-l-lerkupud ku-l-mu pe-ale*)

Silbisiseseid häälikukombinatsioone pole võimalik ümber jutustada, neid tuleb ükshaaval kuulata, analüüsida kuuldeliselt ja püüda järele laulda. Seda me nüüd püüamegi teha.

Sealjuures jälgime

- lahtiste silpide vokaliseerimist,
- tugivokaalide pikkust kinnistes silpides, nende toetumist positsiooni “põhjani”,
- diftongi osade ajalist jaotumist positsioonis,
- heliliste konsonantide laulmist silbi (positsiooni) osana:

Eesti rahvamuusika antoloogia,

(+grafoprojektsioonid)

4. CD 1 – 29. Lase kiik käia! (Kuusalu) *Diftong pooleks. Hingab ebasümmeetriliselt.*

5. CD 1 – 8. Väljad karja käia (Kolga-Jaani) *Silbid üheraskused.*

Nüüd kuulame sama näidet kaks korda aeglasemalt.

Diftongid, helilised konsonandid poolelt silbilt.

6. CD 2 – 11. Arg kosilane (Tori) *Diftongid. ra-i-u-ma-i-e; ta-m-pi-ma-i-e*

Sama näide, aeglaselt. *ra-i-u-ma-i-e; ta-m-pi-ma-i-e*

7. CD 3 – 6. Nukumäng (Karksi) *nu-ku-ke-ne*

8. CD 2 – 25. Ema haul (Kolga-Jaani) *Helilised ja helitud kaashäälikud välja lauldud.*

Sama näide, aeglaselt. *si-ni-li-l-le-d; ku-l-le-r-ku-p-pu-d*

9. CD 2 – 26. Suisa suud (Kolga-Jaani) *Ühtlane rütm, ühepikkused silbid.*

Sama näide, aeglaselt. *Iga positsioon pooleks.*

10. CD 1 – 16. Mardilaul (Jõelähtme) *Ühetaoline rütm, positsiooni jagamine.*

Sama näide, aeglaselt.

11. CD 1 – 17. Kadri laul (Tõstamaa) *Svingi alged.*

Sama näide, aeglaselt.

12. CD 1 – 23. Kiigel kartlik (Järva-Madise) *mi-nd (eri kõrgustel); ku-ku-n*

13. CD 2 – 6. Ema õpetus (Karksi) *Silbi osad eri kõrgusel.*

Igasugused meloodilised ilmingud on enamasti alati tingitud ja põhjustatud häälikutest ja nende suhetest. Viimases laulus alumise kvardi käik on ikka seotud diftongi poolitamisega või glissandot võimaldava helilise konsonandiga. Sama asja võime jälgida Kuusalu laulus “Petis peiu”:

14. CD 2 – 9. Petis peiu (Kuusalu)
(+grafoprojektsioon)

Kirjakultuuris peitub ohtusid regilaulule, mida võib ka selles noodis leida. Näeme siin kahel kohal glissando märki. Kohusetundlik nooditundja laulab seda glissandot kohusetundlikult igal kordusel. See on aga vale ja viga algallika suhtes. Kristjan Kiviloo Turbuneeme külast Kuusalu kihelkonnast laulis glissandot ainult seal, kus teksti häälikud seda võimaldasid ja nõudsid! Kas soovite kontrollida? Kuulame veelkord.

Te ütlete: see on piasiasi ja pärimuse jaoks mitte oluline. Kust te aga teate?

Näete siis, pärimuse edasikandjad – nii lihtne ongi pärimust lagundada ja unustada.

Pakuksin tänaste noomituste lõpetuseks kaks näidet väljastpoolt regilaulu areaali. Üks oleks uuem soome rahvalaul ja teine eesti rahvakoraal. Nendes salvestustes on imeselgesti kuulda häälikute intoneerimise kunst:

15. CD Perinnelipas, nr 17 – Kreivin sylissä istunut
Esitanud Hilja Ajanki (s. 1898) Pajalas 1973. Salvestanud Ilkka Kolehmainen.
(+grafoprojektsioon, tekst)
Sama kaks korda aeglasemalt.

16. ERA, Fon. A3a – Nüid paistab meile kauniste (rahvakoraal)
Esitanud Villem Tikerberg (Värava Villem), 69 a., Ridala khk., 1921.
Fonografeerinud Cyrillus Kreek.
(+grafoprojektsioon, eraldi tekst ja noot)
Sama kaks korda aeglasemalt.

Harjutame nüüd neidsamu võtteid Regilauliku abil nende minutite jooksul, mis meil lõpukellani veel jäänud on:

- 17. UR lk 31 – 10. Mere kosilased (Kuusalu)
- 18. UR lk 35 – 11. Mareta laps (Kadrina)
- 19. UR lk 49 – 16. Sõttaminek (Kanepi)
- 20. UR lk 51 – 17. Laevahukk (Põide)
- 21. UR lk 88 – 30. Lauliku lapsepõli (Põlva)
- 22. UR lk 100 – 37. Palju sõnu (Hargla)

5. loeng Heino Elleri nim. Tartu Muusikakoolis, 08.02.2008

Kas ja kuidas regilaulu “arendada”?

Olles ära kuulanud minu heietused eelmisel neljal loengul võib teil jääda mulje, et olen tulnud teie ette väljakujunenud seisukohtade ja valmismõeldud õpetustega. Nii see küll ei ole. Pigem soovin koos teiega mõtelda ja arutada meie vanima kultuuripärandi saatuse üle. Iseenda jaoks on mul küll olemas oma eelistused, nagu arvatavasti igal inimesel. Aga ega needki pole kivistunud. Pähe on tulnud igasuguseid mõtteid seoses pärimusega. “Pähetulnud pärimusmõtted!”

Olete vist tähele pannud, et ma ei kipu rahvalaulikuks, praktiliseks pärimuse viljelejaks ja edasikandjaks, ammugi siis edasiarendajaks. Pigem hoolitsen selle eest, et pärimus esmalt jõuaks meieni ja jääks meiega oma juba väljakujunenud kunstiväärtuslikus vormis. Uus Regilaulikki on selle teenistuses.

On korduvalt küsitud – kas regilaul elab või on surnud? Mida siin küsida, selge on ju et kirjalikult fikseeritud tekst pole enam suuline pärimus, vaid on kirjalik kultuur. Keegi ei õpi regilaulu enam kuuldelselt oma ema või vanaema suust. Elavat laulu pole. On ta siis surnud?

Mida siis arendada? Jah, miks mitte arendada seda kirjalikku, õigemini kirjanduslikku regilaulu, nagu seda on teinud August Annist või Villem Ridala? Jah, miks mitte arendada ka koorilaulu või kantaadina lauldavat regilaulu, nagu on teinud Kreek ja Tormis? Võtke mu juttu eneseõigustusena, kui soovite.

Jätame täna siin kõrvale Setu traditsiooni jätkumise, mis on muutumas kaheldavaks, seoses setu “performansitega” maailmalavadel. Kaheldavaks juba on muutunud Kihnu kultuuri autentsus, mida ammu juhendavad linnasaksad (olen täheldanud seal regilaululisi leelotusi, mis on ilmselt “liinast toodu”). Meil on siiski olemas üksikuid fenomene, kes lasevad veel aimu saada ehtsast traditsioonist. Õieti, on üksainus selline – Lauri Õunapuu. Mul on tõeline heameel, et siinselgi festivalil saame tema aurast osa.

Ma ei oska öelda, mis peaks saama regilauluõpetusest koolides. On ju tore, kui ilmneb laste loomingulisus ja selle aluseks pakutakse regilaulu. Küsimus on: kuivõrd on selleks ette valmistatud juhendajad? Millel baseerub nende väljaõpe? Vähe on ju sellest, kui seatakse ritta algriimilised kahe- ja neljasilbilised sõnad ja mõne verbi lõppu lisatakse sufiks “-maie”. Tulemus on õige lahja.

Eklektiline tundub tulevat vabariigi juubeli-regilaul Rakveres, selle mentaliteet on vist rohkem Kreutzwaldi-aegne. Vähesest aluskultuurist annab märku niinimetatud “rahvamuusika töötlemine” Põlva ja Väätsa festivalidel. Iseenesest kiiduväärsed ja toredad ettevõtmised kasvatuslikust seisukohast! Juhendajatele aga oleks stiiliõpetust vaja, palju laiemas mastaabis ja palju varem, enne juhendamaasumist.

Mitte töötlemisest ja edasiarendamisest ei tunne regilaul puudust, vaid lugupidamisest ja materjali tundmisest. Töötlemise tulemuseks on enamasti regilaulu enda lagunemine. Põhimõte – igaüks laulab, kuidas soovib, ei anna resultaati. Soovitakse seda, mida on õpetatud või harjutatud soovima.

Laulus otsitakse “*story*’t” või mingit ebamäärast “väge”. Selle asemel tuleks laulu tehnoloogiat õppida. Kui soovitakse regilaulu kasutada suhtlemisvahendina, tuleks suhtlemiskeel kõigepealt ära õppida. Lugupidamisest algallikate vastu, suulise pärimuse vastu.

Praeguses pärimusmuusika tarbepraktikas kehtib tendents – kes aga regilaulust või rahvakoraalist mingi otsa on kätte saanud, kipub seda kohe oma äranägemise järgi muutma, töötleva, arendama, see on – lagundama. Tahetakse selle abil kohe publikuga suhelda. See on muidugi igasuguse kunsti mõte ja eesmärk. Kuid esimene aste võiks olla restaureerimine professionaalsel tasemel. Õige oleks enne alg-pärimust korralikult tundma õppida. Olgu regilaulu või rahvakoraali.

Minu arvates on midagi eetilisel viltu, kui deklareeritakse, et näete, meie eesmärgiks pole sugugi rahvalaulu autentne esitamine (seda otse häbenetakse). Eesmärgiks näikse olevat mingi oma nägemuse või vaimsuse demonstreerimine. Regilaulu kaudu on taotletud isiklikku populaarsust ja edu, muutes selle popmuusika alaliigiks.

Ärgem siiski tehkem regilaulust kupleelaulu või tšastuškat või räppi. Laulgem seda kui rituaali, mis on meile esivanemate poolt pärandatud.

Suulise kultuuri mehhanism ja põhiprintsiip on kordus, mitte aga improvisatsioon. Improvisatsioon võib küll olla loomingualse alge väljundiks. Kuid ta võib lõhkuda süsteemi. Pange tähele: süsteem on kordus: häälikukordus (e. alliteratsioon), värsikordus (e. eeslaulja ja koor), mõttekordus (e. parallelism), korduslaul, kalendritsükli kordus. Kordamine kui info säilitamise ja edasiandmise moodus ja vorm.

Kirjatähed ja noodimärgid on aegade jooksul paljutki sellest vanast vormist lõhkunud. Kuidas?

Esiteks. Tekstide üleskirjutamisel värsiridu ei korrata, nagu see nende tegelikul kõlamil toimub. Üleskirjutatu näeb välja värsitulbana,

(grafoprojektsioon)

luues vale ettekujutuse laulu kulgemisest. Üleskirjutatut loetakse värssi kordamata. Sellega on üks regilaulu nurgakivi alt ära löödud. Tulemus on lonkav, “puujalaga” regilaul. Jah, ka laulmisel võidakse värssi mitte korrata, aga see on erand reeglist, mida oleme siin juba käsitletud.

Teiseks. Noodid on leiutatud euroopa muusika üleskirjutamiseks. Noote õpitakse Mozarti järgi. Nende nootidega hakatakse ka regilaulu “mozarti moodi” üles kirjutama ja laulma.

Kolmandaks. Tänapäeval ollakse kirjakeelsest kõnerütmist niivõrd kammitsetud, et see segab ja moonutab laulurütmi. Poplauludes laiutav vaba kõnerütm tungib ka regilaulu.

Lubage demonstreerida mõnda detaili “mozarti moodi” laulmisest.

Koorijuhi ja muusikaõpetaja hariduse saanud regilauluansambli juht laulab noodi järgi. Laulab noote, mitte loomulikku diftongi:

1. CD Tink-tingadi, nr 5
(+grafoprojektsioon)

Elupõline koorilaulja laulab regiviisiga omatehtud sõnu. Laulab noodikesi, nagu koorijuhid temalt alati nõudnud on:

2. näide kassetilt

Kultuslaulik esitab karjala rahvaviisil katkendi Kalevalast. Kuuldavasti ta tegelikult nooti ei tunne. Siiski teab, kuidas “haritud inimene” nooti laulma peab:

3. CDR Väinämöinen, nr 2

Selliseid näiteid võib tuua lõputult. Aga ka veetilgast piisab, ka veetilgas peegeldub maailm.

Niisiis, nendes näidetes lauldi püüdliselt noote. Regilaulus aga noote ei ole. Noot on fiktsioon. Tõde on ainult ehedas lauldavas laulus. On häälikud, silbid, sõnad. Püüdsin viie päeva jooksul seda teile selgitada.

Milline on moraal?

Tuleb kinni haarata ehedast traditsioonist. Tuleb kinni haarata traditsiooni tegelikest kandjatest. Kuulata selle antoloogia (näitan) laulikuid. Kuulata hoolikalt, kuulata hääldamist, hingamist. Vale oleks arvata, et see materjal on museaalne, aegunud. Keel on meil sama, keelel on oma struktuur, meloodika ja rütmika. Välteid on ikka välteid ja diftongid ikka diftongid. Kiri ja noot olgu meie jaoks vaid asendusmaterjal pärimuslikule kuulmis- ja kooslaulmiskogemusele.

Ehe traditsioon pakub veel ühe tunnusjoone regilaulude, eriti just lüro-eeviliste ja müütiliste laulude laulmisel (jälle ma ei ütle: ettekandmisel, kuigi selles laululiigis võiks selline määrang isegi lubatav olla). See on nende laulude eepiline rahu,

demiurgi pilk jutustatavale, neutraalne emotsioon. Ei mingit tundeliigutuse väljamängimist. Uurijad kinnitavad küll paljudel juhtudel laulikute sisemist erutust selliste lugude puhul, kuid see on väga kaugel teatraalsetest tundepaisutustest, see on introvertne, nagu vist kogu eesti kultuur. Eesti eeposele ei ole omane näitlev, etlev, niinimetatud ilmekas esitus, mida on nõutud kõikidelt luulelugejatelt kõikides koolides kõikidel maadel ja aegadel.

Kas kuulame mõne lüroepilise laulu?

Eesti rahvamuusika antoloogia,

4. CD 2 – 26. Suisa suud (Kolga-Jaani)
(+projektsioon: tekstiraamat lk 170-171)
5. CD 2 – 27. Mehetapja (Maielaul) (Karksi)
(+projektsioon: tekstiraamat lk 172-173-174)
6. CD 2 – 28. Tütarde tapja (Haljala)
(+projektsioon: tekstiraamat lk 174-175-176)
7. CD 2 – 31. Venna sõjalugu (Kolga-Jaani)
(+projektsioon: tekstiraamat lk 181-182)

CODA

Regilaul on impersonaalne, kõikehaarav võimas kultuur. “Vägi” peitubki selles “regilaulukõiksuses”, mitte isikupärastes haaravates interpretatsioonides. Liigne tähelepanu väljapaistvatele laulikutele varjab kultuuritervikut, mis laiub meie kõigi kohal.

Lõpetuseks mängin teile algusosad oma kantaat-balletist “Eesti ballaadid”. Jälgige, kuidas olen mõningaid regilaulureegleid austanud ja järginud ja teisi seadusi ignoreerinud. Struktuuri säilitanud, aga emotsioone paisutanud:

- CDR Eesti ballaadid,
8. nr 1 – Proloog
9. nr 2 – Karske neiu
10. nr 3 – Epigraaf I